

İBN ARABÎ

HAYATI • ESERLERİ • FİKİRLERİ

Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ

BİYOGRAFİ

h_or_f

Prof. Dr. Süleyman Uludağ

1940'da Amasya'nın Akyazı köyünde doğdu. İlkokulu köyünde okudu. 1963'te Çorum İmam-Hatip okulunu, 1967'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdikten sonra Kastamonu İmam-Hatip okulunda üç yıl görev yaptı. 1970'te Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü Tasavvuf Tarihi öğretimliğine atandı. Askerlik görevini tamamladıktan sonra 1975'te Bursa'da açılan Yüksek İslam Entitüsüne atandı. 1983'te doktor, 1987'de docent, 1995'te profesör unvanını aldı. 28 Ekim 2007'de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden emekli oldu.

Süleyman Uludağ'ın *Tasavvuf Taribi*, *İnsan ve Tasavvuf*, *Tasavvufun Dili (I-III)*, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, *Beyazid-i Bistâmî*, *Mubyiddin İbn Arabî*, *İbn Haldun*, *Fabreddin Râzi ve İslam Düşüncesinin Yapısı* gibi eserleri bulunmaktadır. Yazar İslam düşüncesi, özellikle tasavvuf alanındaki araştırmalarına devam etmektedir.

İbn Arabî

Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ



Harf Yayınları: 122

Biyografi: 3

Özgün Adı

İbn Arabî

Yazar

Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ

Son Okuma

Özlem FİNDİK

Kapak Tasarımı

Sarakusta

www.sarakusta.com.tr

Birinci Basım

Mayıs 2017

ISBN: 978-605-9969-68-0

Bu kitabın yayın hakları ©Harf Eğitim Yayıncılığa aittir.

Yönetim Adresi

Harf Eğitim Yayıncılığı

Reşit Galip Cad. Hatır Sok. No: 23/2 Çankaya/ANKARA

Tel.: (0312) 437 08 85-86 Faks: (0312) 437 08 87

e-posta: bilgi@harfegitim.com.tr

www.harfegitim.com.tr

Baskı

Dumat Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

www.dumat.com.tr

İçindekiler

Ön Söz 7

1. BÖLÜM

İbn Arabî'nin Öz Geçmişi	11
a. Ailesi, Çevresi, İlk Yılları, Gençliği	11
b. İbn Arabî Mısır'da-Hicaz'da-Irak'ta	34
c. İbn Arabî Anadolu'da	40
d. İbn Arabî'nin Son Seneleri	48

2. BÖLÜM

İbn Arabî'nin Üslûbu ve Eserleri	53
a. İbn Arabî'nin Üslûbu ve İlham Kaynağı	53
b. İbn Arabî'nin Eserleri	58
c. İbn Arabî'nin İfade Tarzı ve Sanatı	59
d. İbn Arabî'nin Eserlerinin Muhtevası	63

3. BÖLÜM

İbn Arabî'nin Görüşleri	77
a. Eylem ve Bilgi	78
b. İbn Arabî'nin Bilgi Teorisi	81
c. Akıl İlmi-Hal İlmi-Sır İlmi	81
d. Vahdetivücut	91
e. Varlığın Mertebeleri: Hazerât-ı Hams	94
f. Âlemin Yaratılış ya da Ortaya Çıkışı	95
g. Birlik-Çokluk (Vahdet-Kesret)	97

h. Vahdetivücudu İslam Açısından Nasıl Değerlendirilmeli?	116
ı. Vahdetivücut ve Vahdetişuhûd	118
j. Ayânısâbite	119
k. Kelime ve Kelimetullah	120
k. İnsan-ı Kâmil	121
m. Peygamberlik ve Velilik	123
n. İbn Arabî'nin Nefis ve Ruh Görüşü	125
o. İbn Arabî'de Hayal ve Önemi	127
p. Rüya	129
r. İbn Arabî'nin Fenâ Görüşü	131
s. İbn Arabî'ye Göre Keramet	138
ş. Kadın	144
t. Sevgi ve Güzellik	146
u. İlahî Sevgi, Ruhani Sevgi, Tabii Sevgi	147
ü. Sevginin Dereceleri	149
v. Estetik	150
y. Öz ve Bir, Hükümleri Farklıdır	151
z. Hayır-Şer (İyilik-Kötülük)	153

4. BÖLÜM

İslam Düşüncesinde İbn Arabî'nin Yeri	157
a. İbn Arabî'ye Yöneltilen Eleştiriler ve Cevaplar	157
b. İbn Arabî'nin Muhalifleri	163
c. İbn Arabî'nin Etkisi	166
d. İbn Arabî'nin Görüşlerinin Kaynakları	166

Bibliyografya	171
---------------	-----

Ön Söz

İbn Arabî İslam âleminde yetişen en önemli mutasavvıflardan biri, pek çoklarına göre de en büyüğüdür. Esas itibariyle onun sezgiye (keşf-ilham) dayanan bilgi sisteminde düşünce (akıl-fikir) de küçümsenmeyecek bir yer tutar. Zengin sezgilere, serbest düşünceye ve güçlü hayallere dayanan sistemi onun, büyük bir düşünür hatta bir filozof olarak da tanınmasını mecburi kılmıştır. Onun bu yönünü konu alan araştırmaların sayısı küçümsenmeyecek kadar çoktur. Her şeyden evvel bir mutasavvıftır ve büyük bir mutasavvıfta bulunması lazım gelen bütün niteliklere fazlasıyla sahiptir. “En büyük mutasavvıf”, “ulu şeyh” (eş-Şeyhü'l-Ekber) şeklinde ünlenmesini sağlayan, onun bu özelliği olmuştur.

Tasavvufun kendi zamanına kadar almış olduğu şekli ve kaydetmiş bulunduğu gelişmeyi gayet iyi anlamış ve bunu en mükemmel bir biçimde özümlemiş olan İbn Arabî, Bayezid Bistâmî ve Hallâc-ı Mansûr gibi örnek aldığı büyük sûfilerin çizgisini izlemiş fakat bununla yetinmeyip onu son sınırına, vahdetivücut noktasına kadar götürmüştür. Onda tasavvufla vahdetivücut fikri hatta İslam, birbirinden ayırt edilmeyecek şekilde kaynaşmıştır. Ondan sonra tasavvufi düşünceyi bu yönde geliştirme imkânı kalmadığından veya

kalmadığına inanıldığından, izleyicileri, kendisini yorumlamak ve fikirlerini türlü şekillerde açıklamakla yetinmek zorunda kalmışlardır. Bu anlamda tasavvufi düşünceyi mümkün olan son noktaya kadar götürdüğünden kendisine, “Hâtem-i Evliyâ” (Doruktaki Ermiş, Tepedeki Veli) unvanı verilmiştir. Bu ifade onun, velilerin sonuncusu olduğu, kendisinden sonra artık veli gelmeyeceği anlamına değil, veliliğin zirvesine ulaştığı ve en son noktasına vardığı anlamına gelir. Gerçekten de kendisinden sonra gelen ve geniş ölçüde onun etki alanında yetişen çok sayıdaki mutasavvıfın hiçbiri onun kadar zengin sezgiler, özgün fikirler ve güçlü imgeler ortaya koyamamıştır. Bu sebeple taraftarlarının yerinde ve doğru olarak kullandıkları “Şeyh-i Ekber” ifadesi başka bir açıdan bir gerçeği dile getirmektedir.

Allah katında sahabeden sonra en büyük velinin kim olduğunu Allah’tan başkası bilmez. Fakat zengin ve bol sezgilere, özgün düşüncelere ve güçlü imgelere en çok İbn Arabî’nin sahip olması itibariyle onu sırf bu yönden tasavvuf sahasında Şeyh-i Ekber addetmek hatalı sayılmaz.

İbn Arabî’nin geniş, sürekli ve canlı bir etki alanı vardır. Sekiz asra yakın bir zaman periyodu içinde Fas’tan Endonezya’ya, Yemen’den Urallar’a kadar geniş bir coğrafyada etkisi daima hissedilmiş, hemen hemen bütün tarikatları az ya da çok tesiri altına almıştır. Düşünceleri bütün mutasavvıflar için bir “tasavvuf felsefesi” hatta bir “din felsefesi” görevi yapmıştır. Böyle bir fikrî ve manevi zemin üzerinde pek çok mutasavvıf ve tarikat mensubu hiç bıkmadan onun görüşlerini yeni ve değişik üsluplar ve çekici ifadelerle tekrarlayıp durmuş, bundan ruhi bir zevk almış, bu suretle manen geliştiğine ve yüceldiğine inanmıştır.

İbn Arabî son yedi asır içinde İslam âlemindeki aydınların ve seçkinlerin dünya görüşlerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Bu dönemde çok sayıda aydın, seçkin, bilgin ve düşünür onun kelimelerinden veya felsefesinden akıllarını ve zihinlerini tatmin yolunu tutmuştur. Bu sebeple İbn Arabî'nin sezgileri ve düşünceleri bir ölçüde kelami ve felsefi düşüncenin yerine de geçmiştir. XVII. asırdan sonra İmamiye Şiasını (Ca'ferileri) da etki alanına alan İbn Arabî, XIX ve XX. asırlarda sınırlı da olsa Batı'da taraftar bulmuş; bazı Avrupalı ve Amerikalıların ihtida etmelerine, bunlardan bir bölümünün onun tasavvufunu ve İslamiyeti Batı'da tanıtmaya faaliyetine girişmelerine de vesile olmuştur.

Bu kadar geniş ve sürekli bir tesir sahasına sahip bulunan İbn Arabî'nin, tasavvufa karşı ve yabancı olan çevrelerin sert eleştirilerine ve şiddetli hücumuna uğramaması düşünülemezdi. O Sünnileri, vahdetivücut içerikli tasavvufa taraftar ya da karşı olanlar şeklinde ikiye böldüğü gibi özellikle XVII. asırdan itibaren İmamiye Şiasını da "tasavvufa gönül verenler" ya da "tasavvufa düşman olanlar" şeklinde ikiye bölmüştür. Bahâüddin Amilî, Mir Damad, Mir Findiriskî ve Molla Sadrâ gibi ünlü Şii düşünürlerin, İsfahan İlahî Hikmet Okulu mensuplarının ilham kaynağı olan İbn Arabî, aynı zamanda ve oranda ama zıt yönde pek çok Şii âliminin nefret ettiği ve zındık saydığı bir şahsiyet olmuştur. Bu mutevazı çalışmanın maksadı bu büyük mütefekkeri ana çizgileriyle anlatmak ve yeni nesillere tanıtmaktır ve minallâhi't-tevfik.

Süleyman Uludağ

1.3.2017

1. Bölüm

İbn Arabî'nin Öz Geçmişi

a. Ailesi, Çevresi, İlk Yılları, Gençliği

İslam âleminde daha çok İbn-i Arabî, İbnu'l-Arabî Muhiddin İbn Arabî ve Şeyhü'l-Ekber şeklinde tanınan İbn Arabî yazdığı eserlerde adını şöyle kaydeder: Muhyiddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. el-Arabi, el-Hâtımî et-Tâî, el-Endülüsi, (Bazı kaynaklarda -meselâ kütübî, III, 435- künyesinin Ebubekir şeklinde verilmesi yanlıştır.) 7 Ağustos 1165'te (H 27 Ramazan 560'da) İspanya'nın Mursiye (Murcia) şehrinde doğan¹ İbn Arabî köklü, soylu ve saygın bir aileden gelmektedir. İsmi- nin sonunda yer alan el-Hatimi et-Tâî, onun cömertliği ve hayırseverliğiyle ün kazanmış olan Tay kabilesine mensup Adî b. Hâtim et-Tâî'nin soyundan geldiğini göstermektedir. Bu kabilenin Arap olması sebebiyle İbn Arabî ve ata-

¹ İbn Arabî'nin 560 senesi Ramazan'ın 17'sinde doğduğu kabul edilirken son araştırmalarda bulunan bir belgeye dayanılarak bu tarih, on günlük bir farkla 27 Ramazan olarak tespit edilmiştir. Ateş, A., İ.A. VIII, 533.

ları “Arabî” (Arap) diye tanınmışlardı.² Dindar bir kişi olan babası Ali b. Muhammed hem hükümdarın hem de ünlü filozof İbn Rüşd’ün dostu idi. Annesi ise ermiş hanımların bile manevi derecesine imrendikleri dindar bir kimse idi. Dindar bir kişi olan amcası Abdullah b. Muhammed seksen yaşından sonra tasavvuf yoluna girmişti. Bu zatın oğlu Ali b. Abdullah, Tunus’un sufilerinden idi. İbn Arabî’nin dayılarından Yahya İbn Yağân, Tilimsan Meliki idi. Ebu Abdullah et-Tunusî isimli bir şeyhin tesiriyle hükümdarlığı bırakmış, hayatının son dönemlerinde dünyadan el etek çekmiş, kendini ibadete vermişti. Diğer dayısı Ebu Muslim Havlânî, o dönemin abidelerinden idi. İbn Arabî bunları eserlerinde çeşitli vesileler ile kutup diye anar.³

Görülüyor ki İbn Arabî, toplumda önemli bir yeri bulunan, itibarlı, tanınmış, aynı zamanda dindar, özellikle zühd ve tasavvufa yakın, yatkın bir aileden gelmektedir. Onun zamanında Endülüs’te tarikatlar bulunmadığından oradaki bir kişi ancak İbn Arabî ve ailesi kadar tasavvufa yakın hatta onun içinde olabilirdi. Tarikata mensup olma-

² İbn Arabî’nin ismi ve unvanı etrafında birtakım tartışmalar mevcuttur. Bu ismi, bazıları İbnu’l-Arabi bazıları İbn Arabî şeklinde yazar. Bu konuda Makkarî şöyle der: Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah İbnu’l-Arabi’den (öl. 543/1148) ayırt etmek için Doğu İslam âleminde kendisine İbn Arabî dendi. Fakat o Batı İslam âleminde İbnu’l-Arabi diye tanınmaktadır. (bk. Nefhu’t-Tîb, Beyrut, 1968. II, 175.) İbn Arabî pek çok dostu, hayranı ve hasmı bulunan bir bilgidir. Dostları onu yüceltmek için kendisini Muhyî’-d-Din, (dini ihya eden), Şeyh-i Ekber (ulu bilgin), İbn Eflatun (Eflatun’un evladı) gibi unvanlarla anarlar. Hasımları ise Mâhi’-d-Din (dini mahveden), Şayh-i Ekfer (koca kâfir) ve zındık (dinsiz) şeklinde anarlar. Yine bunların kanaatine göre İbn Arabî, İslam’a aykırı bir öğretiyi ortaya attığından Hz. Peygamber’in rakibi sayılır. Onun için İbn Arabî’nin izleyicilerini, “Muhammed Arabi (Arap Muhammed, yani Hz. Peygamber) şöyle dedi ama Muhiddin Arabi (Arap Muhiddin, yani İbn Arabî) de şöyle demiştir.” demiş olmakla itham ederler.

³ İbn Arabî, el-Futuuhâtü’l-Mekkiyye, Kahire, 1282-II, 20, I, 207, 248.

ması İbn Arabî'nin tasavvufi hayatı, yaşayarak tanınmasına engel olmamıştı. Tersine, bu durum onun görüş ufkunun geniş olmasına da yardımcı olmuştu.

711 (Hicrî 92) senesinde Müslümanlar tarafından fet-
hedilen Endülüs, esas itibariyle Kuzeybatı Afrika'da kurul-
makla beraber Endülüs'ü de egemenlikleri altına alan Mu-
rabıtların (M 1056-1147 arası), sonra Muvahhidlerin (M
1130-1269 arası) etki alanına girdi. Murabıtlar tasavvufa
dayanarak bir çeşit tarikat devleti kurmuşlardı. İslam anla-
yırlarının batıl ve hurafelere dayandığını ileri sürüp, onları
ortadan kaldıran Muvahhidlerin İslam anlayışı da Gazalî'nin
din ve tevhit anlayışına dayanıyordu. Muvahhidler döne-
minde zaman zaman ilme ve fikre değer veren, bilginleri ve
düşünürleri koruyan değerli hükümdarlar iş başına geliyor-
du. İbn Tufeyl (öl. 1186) ve İbn Rüşd (öl. 1198) gibi ünlü
filozoflar böyle bir zamanda ve ortamda yetişmişlerdi. İbn
Arabî, Endülüs'te iken Ebu Ya'kub Yusuf (1163-1184 yıl-
ları arası) gibi hükümdarlar Muvahhid devletinin başında
bulunuyordu. İbn Arabî, Endülüs'ün güneydoğusunda bir
şehir olan Mürsiye'de doğduğu sırada Muhammed b. Sâ'd
b. Merdeniş, Doğu Endülüs'ün valisi idi.⁴

İbn Arabî, sekiz yaşına kadar doğduğu yer olan
Mürsiye'de yaşadı. İlk eğitimini ve dinî bilgileri burada ai-
lesinin gözetiminde almaya başladı. Sekiz yaşına giren İbn
Arabî, ailesiyle birlikte Mürsiye'den ayrılarak Endülüs'ün
diğer bir şehri olan İşbiliye'ye (Sevilla) geldi. Burada tah-
siline devam eden İbn Arabî, İbnu'l-Erisî isminde bir ta-
cirin oğluyla tanıştı. Tasavvufi hayatla ilgilenen bu gençle

⁴ M. Asin Palasios, İbn Merdeniş'in Muvahhidlerden bağımsız bir hükümdar
olduğunu söyler. bk. İbn Arabî, hayâtuhu ve Mezhebühü, Kahire, 1965, s.
5.

arkadaş oldu.⁵ Delikanlılık çağına geldiği zaman babasıyla Kurtuba'ya giderek babasının dostu olan İbn Rüşd (öl. 1198) ile tanıştı. Onun sorduğu felsefi sorulara tasavvufi cevaplar verdi. Yine bu yıllarda Salih Adevî'nin öğrencilerinden Ebu Ali Hasan Şekkâz isimli bir şeyhle tanıştı. İbn Assâd ve Ahmed Harîrî isimli sufi meşrep iki kardeşle arkadaş oldu. İbn Arabî, bu sırada edebiyat ve avcılıkta da meşgul olmuş, daha sonra bu şekilde geçirdiği yılları cahiliye zamanı olarak zikretmiştir (Futuhât, IV, 700).

1185 (H 580) senesi İbn Arabî'nin tasavvufa bağlandığı yıl oldu. Daha evvel de mutasavvıflarla dost olan ve onların sohbet meclislerine devam edip tasavvufi hayatı yakından tanıyan İbn Arabî'nin yirmi yaşında iken sufiyane bir hayat yaşama yönünde tercihini yaptığı görülmektedir. O, bu konuda, "Bu sene Allah'ın el-Bedî (yaratıcı) ismi sayesinde keşif yoluyla ilk akıl, (akl-ı evvel) makamına erdim." diyor.⁶ Hayat boyu üç yüzden fazla âlim ve şeyhle görüşüp kendilerinden faydalanan İbn Arabî'nin tasavvuf yoluna girmesini muhtemelen Ebu'l-Abbas Ahmed el-Ureynî sağlamıştı. Bu zat, Batı Endülüs'teki Ulya kasabasında oturuyordu. Kulluk konusunda derin bilgilere sahip olmakla beraber kasaba halkının yadırgadığı bazı fikirleri yüzünden oradan kovulunca İşbiliye'ye gelmiş ve burada genç İbn Arabî'yi etkilemişti. İbn Arabî onun meclisinde tövbe ederek fiilen tasavvuf yoluna girmişti.⁷

İbn Arabî gençlik yıllarında bir yandan tasavvufi hayatı teorik ve pratik yönleriyle tanımaya, bu hayat tarzını yaşayanların aralarında bulunarak öğrenmeye hatta bizzat tasavvufi yaşayarak manevi tecrübe yoluyla anlamaya çalış-

⁵ İbn Arabî, Futuhât, III, 377.

⁶ İbn Arabî, Futuhât, II, 471.

⁷ İbn Arabî, Futuhât, III, 579.

mış, diğer yandan aynı yıllarda fıkıh, hadis, tefsir, kıraat gibi dinî ilimleri, edebiyatı öğrenmiş, kelam ve felsefe hakkında da en azından genel bir bilgi sahibi olmuştu. Yine aynı yıllarda çeşitli hükümdarların ve devlet adamlarının, kâtip olarak hizmetinde bulunmuştu.⁸ İbn Arabî, Davud-i Zâhirî tarafından kurulan ve Endülüslü İbn Hazm tarafından geliştirilen Zahirî mezhebine bağlanmıştı. Bunun için ibadette Zahirî, itikatta (tasavvufta) Bâtınî idi, denilmişti. Ameldeki mezhebi zâhirî olan ve kıyası reddeden İbn Arabî'nin itikattaki mezhebi ne Eş'arilikti ne de Maturidilik. Bu hususta o, selef akidini benimsemiş ve bu çerçevede ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebine sadık kalmıştı.

İbn Arabî ilk evliliğini Benû Abdûn kabilesinden Mer-yem ile yaptı. İbn Arabî'nin ifadesine göre bu hanım, manevi tecrübe sahibi, dindar ve faziletli bir ermiş idi. Tasavvufi bir makamdan bahsedip o makamdakilerin hâlini anlatır-

⁸ Makkarî, Nefhu't-Tib, II, 163. İbn Arabî, hayatı hakkında çeşitli eserlerinde bizzat kendisi bilgi vermiştir. Ancak bu bilgiler dağınıktır. Bu bilgileri toplayıp onun hayatını ve faaliyetlerini kesin bir biçimde takip etmek mümkün değildir. Fakat yine de bu eserlerdeki bilgilere dayanarak onun hayatını ana hatlarıyla anlatmak, hatta manevi ve ruhi hayatını ayrıntılarıyla belirlemek mümkün olmaktadır. İbn Arabî aşağıdaki eserlerinde çeşitli vesilelerle hayatı, faaliyetleri, manevi tecrübesi, çevresi ve zamanı hakkında bilgi vermiştir:

a) Rûhu'l-Kudüs fî Muhasebeti'n-Nefs, Dımaşk. 1964, Madrid, 1933.

b) El-Futuhâtu'l-Mekkiyye, Kahire, 1282, 1293.

c) Zehâiru'l-A'lâk, Beyrut, 1312.

d) Fusûsu'l-Hikem, Kahire, 1946.

e) Muhadderâtu'l-Ebrâr, Kahire, 1282.

f) Mevâkiu'n-Nücûm, Kahire, 1325.

g) Divan, Bulak, 1271.

h) et-Tedbirâtu'l-Ebrâr, Kahire, 1282.

İbn Arabî hakkında Batı'da yapılan en son ve kapsamlı araştırma Michel Chodkiewicz ile kızı Claude Addas'a aittir. Addas'ın yazdığı *Ou La Quete du Saufre Reuge* (Paris, 1989) adlı eser İngilizceye de çevrilmiştir: *The Road to Sulfur* (Kıbrıt-ı Ahmer), Oxford, 1993.